

Petak 23. 05. 2008. u 18:00 sati

Polukružna dvorana Teatra &td [Savska 25]

INES & EYAL WEIZMAN

ARHITEKTURA I ANTAGONIZAM

Multimedijalni institut

**TRANSFORMACIJE JAVNE DOMENE
– NEOLIBERALNI GRAD I NOVI OBLCI JAVNOSTI**

U žarištu projekta Multimedijalnog instituta *Transformacije javne domene: Neoliberalni grad i novi oblici javnosti* nalaze se novi oblici kritičkog građanskog djelovanja i demokratskih praksi koji nastaju u uvjetima neoliberalne politike u Hrvatskoj – politike koja teži privatizaciji javnih dobara i izvlaštenju struktura demokratske javnosti. Dok pritom država i uprava, kao tradicionalni zaštitnici javne domene, nju sve spremnije prepustaju ekonomskim interesima, ulogu njenih zaštitnika preuzimaju civilnodruštveni – ljudskopravski, ekološki ili kulturni – akteri. Ti akteri i novi oblici djelovanja, međutim, formiraju se u proširenom javnom prostoru u kojem se digitalno, radikalno demokratizirajući moć javnog govora kroz medije, sve više prožimje s fizičkim.

Posljednja tri desetljeća globalnog društvenog razvoja obilježena su doktrinom neoliberalizma. Radi se o skupu različitih mjera koji su u konačnici doveli do rastakanja modela moderne socijalne države. Neoliberalizam podstiče potpunu slobodu tržista, privatizaciju javnih dobara te isključivo ograničenu državnu intervenciju u gospodarstvo.

Zadaća novog kritičkog građanstva mora se pak sastojati u koncipiranju alternativne toj i takvoj privatizaciji – uvezši u obzir svu složenost i hibridnost novonastalih društvenih i prostornih konfiguracija.

Platforma 9,81 – Institut za istraživanja u arhitekturi

TEORIJSKO KINO

Teorijsko kino je program različitih diskurzivnih formata, koji će se baviti suvremenim arhitektonskim praksama u svjetlu aktualnih pitanja urbane i političke teorije. Tko su današnji akteri u prostoru? Mogu li njihove prostorne prakse potaknuti odgovore na urbane probleme? Koliko je suvremenii arhitekt spremna na izmjешtanje vlastite tehničke eksperimente prema kognitivnim aspektima arhitekture koji su danas ugroženi?

Serijom javnih predavanja i projekcija želimo jasno artikulirati ova pitanja i dovesti ih u vezu s urgentnim pitanjima zagrebačkih urbanih politika. Teorijsko kino je dobilo ime prema napuštenom Kinu Mosor koji je mjesto naših privremenih aktivnosti.

Multimedijalni institut – Transformacije javne domene

Platforma 9,81 – Teorijsko kino

Koordinator:
Martina Šestan
Dizajn:
Ruta
Prijevod:
Tanja Vrvilo,
Tonči Valentić
Lektura:
Ana Mandić

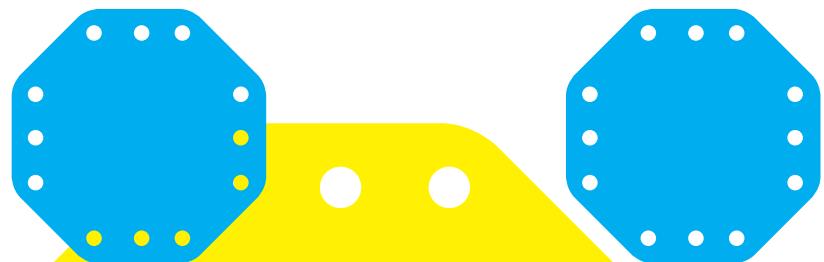
Ostvareno u suradnji
sa kulturom promjene
Studentskog centra u Zagrebu

Podupiru
Ministarstvo kulture RH
Ured za obrazovanje, kulturu i
sport Grada Zagreba
Nacionalna zaklada za razvoj
civilnoga društva

ARHITEKTURA I ANTAGONIZAM

02

Spoznaja da arhitektura i urbanizam nisu društveno neutralne djelatnosti i da itekako mogu služiti kao sredstvo u socijalnim borbama nije nova. No, rijetki su oni intelektualci, bilo teoretičari ili praktičari, koji su otisli korak dalje od takva skoro pa samozumljiva truizma te podrobno istražili sve komplikacije koje takva spoznaja postavlja pred arhitekte, urbaniste, sociologe ili filozofe.

Ines i Eyal Weizman su u svojem dosadašnjem radu napravili upravo to: Eyal je u svojim započetim studijama pokazao kako arhitektura i planiranje prostora mogu biti nastavak rata drugim sredstvima, a Ines je pokazala kako su urbanizam i arhitektura socijalističkih gradova bili namijenjeni političkoj koreografiji mase, ali i kao scenografija za prezentaciju političke superiornosti spram onoga sa zapadne strane Zida.

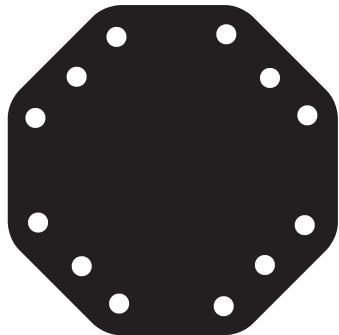

Eyal Weizman je izraelski arhitekt koji živi i radi u Londonu. Trenutno je direktor Centra za istraživanja u arhitekturi na Goldsmiths-koledžu, a prije je predavao arhitekturu u Beču na Akademiji likovnih umjetnosti. Weizman surađuje s brojnim nevladnim organizacijama u Izraelu/Palestini, a sudjelovao je i u brojnim umjetničkim projektima. Bio je kurator izložbe "Civilna okupacija – politika izraelske okupacije" koja je izazvala mnoge kontroverze u Izraelu i u svijetu. Autor je mnogih članaka, a posebno se ističu njegove knjige *A Civilian Occupation* [2003.] i *Hollow Land* [2007.] u kojima na intelektualno brilljantan način pokazuje kako se suvremena arhitektura i teorija koriste kao instrument represije u izraelsko-palestinskom sukobu.

Ines Weizman je arhitektica i kritičarka, a dosada je o dizajnu i povijesti arhitekture predavala na Architectural Association u Londonu i na Berlageu u Rotterdamu, a na Goldsmithsu je predavala o politici. Njezin doktorski rad je istraživao političke i kulturne transformacije u blvsoj Njemačkoj Demokratskoj Republici od 2. svjetskog rata naovamo. Ines je objavila brojne članke o političkim i ideoološkim inscenacijama arhitekture sovjetskog tipa, o 'prekrajanju' urbane historiografije kao i odnosu urbanih planera sa Zapada prema socijalističkom nasljeđu u Istočnoj Njemačkoj.

1999. godine i da zahtjeva slične mjere onima koje su tamo poduzete, odnosno UN-ov mandat na tom području.
OCHA, Izvještaj o situaciji u pojusu Gaze, 29 ožujak 2006, http://www.humanitarianinfo.org/opt/docs/UN/OCHA/ochaSR_Gaza290306.pdf

Ako postoji jedan centralni problem koji usmjerava promišljanja Ines i Eyalove Weizmane, onda je to problem što se u zajednici ne živi zajednički. Zvuči paradoksalno, no tako postavljen problem ocrtava temeljitu promjenu perspektive - bila ona politička, filozofska, arhitektonska ili koja druga.

Polazišna točka dakle nije konstatacija da su se današnje zajednice raspale pa je čitava mudrost u tome kako da ih ponovo obnovimo, već je stvar u tome da su upravo centrifugalne, antagonističke silnice, koje naizgled onemogućuju da se živi skupa one koje zajednički život čine mogućim.

Konkretnе i materijalom bogate analize Weizmanovih pokazuju zorno kakvima se sve strategijama moraju dovinuti arhitekti i urbanisti da ponude kakav-takov odgovor na to nemoguće pitanje ne-zajedničke zajednice. Odjednom sve postaje uvučeno u društvenu mašinu razdvajanja: plesni koreografi, avangardni pisci, poststrukturalistički teoretičari, biblijski arheolozi, agronomi, stručnjaci za orientalno pravo, vojni stratezi... Što ne znači da bi sve to i mnogo više bilo samo krinka ili ideološki paravan iza kojeg bi se skrivali akteri (arhitekti, političari...) koji bez obzira na sve povlače konce, dok se ostatak raduje igri sjenki. Prije će biti riječ o tome da arhitektonska i urbanistička struka sama biva dislocirana, pa je prava mјera uspjeha u kojoj su mјeri arhitekti i planeri postali koreografi, filmadžije, pravnici ili agronomi. Arhitekti stoga postaju ili već jesu, da parafraziramo ozloglašenu Staljinovu kovanicu, inženjeri psihofizičkog prostora koji su na sve moguće i nemoguće načine primorani nositi se s vektorima nepomirljivih zahtjeva.

I dok bi drugi ostali hipnotizirani, zastravljeni takvim paradoksalnim životom-bez-suživota modernih društava te bi odmah započeli s lamentiranjem o otuđenom životu, Ines i Eyal žele napraviti jedan mali, no odlučujući korak dalje - tako što će nastanak jedne nove forme društvene solidarnosti učiniti ovisnim o vrlo konkretnom uvidu da se s drugima može živjeti samo sam.

Arhitektura kao trka u naoružanju preko Berlinskog zida

Ines Weizman

Pad željezne zavjese što je započeo krajem 1980-ih i iznenadno rušenje Berlinskog zida 1989. godine uzrokovali su rastvaranje političkih formi širom svijeta. Nova izražavanja političkih i urbanih odnosa preplavila su društveni i kulturni krajolik. Kao posljedica, javila se potreba da se prevrđuju, ponovno promišle, a možda i reorganiziraju koncepti nacionalnog identiteta, socijalnih struktura te granica državnog suvereniteta. Linije između bivše NDR (Njemačke Demokratske Republike, poznate kao Istočna Njemačka) i Zapada tvorile su granicu onkraj koje su bili najvidljiviji antagonizmi Hladnog rata. Dvije države nisu samo razvile razlike vlastitog shvaćanja planiranja, nego se politička napetost u velikoj mjeri posredovala i urbanim okolišem. U središtu ove bitke bio je Berlin. Tu se kulturni sukob iscrpljivao u bespōsteno natjecateljskom urbanizmu, 'trci u naoružanju' aleja, stambenih dobara, javnih zgrada i visokih tornjeva Istoka u odnosu na Zapad. Ideologije dvaju političkih režima, suočene svaka sa svoje strane Zida, nisu samo brusile oštре rubove među sobom nego su stvarale neprijateljstvo koje je bilo fizički ugrađeno u vlastitu urbanu građu. Okoliš je pomogao generiranju i naglašavanju izvanrednog stanja u cijeloj zemlji – izvanrednog stanja zamišljenog da djeluje kao polazište za revolucionarnu akciju koja će društvo povesti u komunizam. Režim Njemačke Demokratske Republike, u najvećoj mjeri zaštićen vojnom moći Sovjetskog Bloka i podržavan 'revolucionarnim stajališta' unutar uvjetno neprijateljskih Zapadnih zemalja, uspjevao je držati Zapad u stanju bojazni i suglasnosti, oštreti svoje granice fizički i ideološki. Kako bismo razumjeli ovu kulturnu i fizičku podjelu na arhitektonskoj razini i razjasnili posljedice ujedinjenja Njemačke, nužno se vratiti neposrednom poraću. Trenutak posve razorene Njemačke 1945. godine, predstavlja početnu točku koja omogućuje rekonstrukciju Njemačke Demokratske Republike kao razumljiva okvira arhitektonskih praksi te promijenjivih političkih obrisa na arhitekturi i njezinim otiscima na grad što su uslijedili.

poziv za uspostavom moći koja bi ili preuzeila punu odgovornost (ako već preuzima sigurnosnu kontrolu u svoje ruke), ili pak izbjegla 'sigurnosno' djelovanje u situacijama kad nije u mogućnosti ili u poziciji da ga provede.

Palestinski sociolog Elia Zureik koji je pisao o terminalu Allenby Bridge, spomenuo je kako su Palestinci s kojima je razgovarao zapravo bili posve svjesni njegove stvarne arhitekture. Posljednje motriše u ovom eseju bit će stoga njegovo: "U kasno popodne, kad su zrake sunca padale na vanjski prozor izraelske kontrolne sobe gledajući na zapad, svjetlosni snop između sobe i zamraćene prostorije za putnike gotovo je izjednačio jačinu rasvjete, tako da je ostakljeno zrcalo postalo dovoljno prozirno, omogućujući da se izvana nazru obrisi izraelskih agenata sigurnosti, a s njima i cijelokupna lakrdija ove 'zamjenske' suverenosti."

tekst preuzet iz MIT press journals – Grey room
<http://www.mitpressjournals.org/loi/grey>

nitarne zone kao apolitičnog, neutralnog prostora), neće moći izbjegći političku instrumentalizaciju i stoga će možda i sami zagnati ulogu moći. Štoviše, pokušajem da se izvuku iz situacija u kojima bi ih se moglo instrumentalizirati i u kojima bi mogli djelovati kao "svjedoci" (Bramanova pozicija), humanitarci se nalaze u opasnosti da sâmi politiziraju svoje djelovanje (Rieff). V. Rony Braman, "From Philanthropy to Humanitarianism", South Atlantic Quarterly 2/3 (proleće 2004): 397-417; i David Rieff, A Bed for the Night: Humanitarianism in Crisis (New York: Simon and Schuster, 2002).

25 Demonstracija izraelske kontrole nad humanitarnim akcijama dogodila se u travnju 2006. kad su se lokalni palestinski zaposlenici UNRWA koji su bili zaduženi za hranu i zdravstvenu skrb oduprli koordiniranju djelovanja s Hamasonom zbog toga što su se uplašili da bi ih to dovelo na crnu listu Izraela i SAD-a. Takav izostanak suradnje je spomenut kao jedan od vjerojatnih razloga za ubrzano širenje ptice gripe u Gazi. Akiva Eldar, "Coming Soon: Kosovo in Gaza? Aid Organizations in Gaza Paralyzed Fearing Ties with Hamas-led Government", Ha'aretz 4 travnja 2006. V. također Azoulay, "Hunger in Palestine". David Shearer, šef UN-ovog Ureda za koordinaciju humanitarnih pitanja (OCHA) tvrdi kako je situacija u Gazi sve sličnija situaciji na Kosovu

Zapadnoj obali), s 56 posto stanovništva ispod granice siromaštva (predviđa se da će u iduće dvije godine 75% stanovništva biti na granici siromaštva), što je dvostruko više nego prije druge intifade (22 posto). Prema podacima Svjetske banke, glavni razlog se nalazi u ograničenjima kretanja ljudi i dobara. V. World Bank, West Bank and Gaza Economic Update and Potential Outlook, 15 ožujak 2006, <http://www.worldbank.org/we>.

U nedavnom izvještaju United Nations Relief and Work Agency (UNRWA) upozorava se na manjak temeljnih prehrambenih namirnica zbog često zatvorene granice i nemogućnosti da se hrana iz Egipta dopremi u Gazu. V. <http://un.org/unrwa/news/index.html>.

23 Ariella Azoulay, "Hunger in Palestine: The Event That Never Was", u: Territories, Islands, Camps and Other States of Utopia, ur. Anselm Franke, Rafi Segal i Eyal Weizman (Köln, Njemačka: Walter Koenig, 2003), 154-157.

24 Ova situacija se nalazi u središtu onog što Rony Brauman, David Rieff i ostali nazivaju *humanitarnim paradoksom*, dilemom s kojom se suočavaju humanitarne organizacije i nevladine udruge koje djeluju u ratnim područjima, koja se stoji u tome da djelujući samo na humanitarnoj razini (humanitarne nade o boljem pristupu mjestima krize na temelju predstavljanja huma-

međunarodnoj zajednici koja se osjećala obvezanom da pomogne palestinskoj vlasti, koja se borila na svom teritoriju.²³ Većina od 800 miliona dolara koje međunarodna zajednica svake godine donira palestinskoj vlasti potroši se na obuzdanje krize, a dio od te svote je, za divno čudo, predviđen za popravljanje štete koje uzrokuju povremeni ali ustrajni izraelski vojni prodori na palestinski teritorij.²⁴ Međunarodne organizacije i nevladine udruge koje se bave humanitarnom pomoći stoga moraju tražiti *sigurnosni prolaz* od Izraela da bi mogle ući na okupirane teritorije i da bi se na njima mogle kretati i djelovati. Upravo pomoću ovog upravljanja međunarodnom pomoći (putem krinke sigurnosti), Izrael i dalje nadzire palestinsku ekonomiju, a time i život u Gazi i na Zapadnoj obali. Kao što je zapazila Ariella Azoulay, iako je okupirane teritorije dovela gotovo do ruba gladi širokih razmjera, izraelska vlada pokušava kontrolirati protok ljudi, novca i pomoći na način sprečavanja da dođe do takve teške krize, jer bi u suprotnom došlo do međunarodne intervencije (najvećojatnje UN-a).²⁵ Okupacija se stoga doživljava kao *upravljanje katastrofom* i razinama krize.

Uspjeh Hamasa na palestinskim izborima 2005. godine nije znak urušavanja sustava "nadomjesnog" suvereniteta, nego paradoksalno, njegovu kulminaciju. Postojeća palestinska vlast koja ima "vladu" i "parlament" (čija "ideologija otpora", više negoli sve ostalo, potvrđuje stupanj njezine nezavisnosti) prikriva stvarnost društvene i političke fragmentacije i kaosa. Više nema nadzora ni nad lokalnim bandama, niti nad humanitarnim akcijama. Pokušaj "proizvođenja" Palestinaca kao suverenih subjekata na paradoksalan je način doveo do njihova postajanja objektima humanitarne pomoći. Štoviše, moglo bi se reći da je Palestinac konstituiran kao politički subjekt samo u onoj mjeri u kojoj je on objekt humanitarne pomoći. Gledano iz ovakve subjekt/objekt perspektive, Palestinac postaje u najvećoj mjeri izložen represiji i okupaciji upravo u onom trenutku kad se sâm doživljava najviše slobodnim od nje.

Ovom analizom želio sam ukazati na problem Palestinaca koji svjesno odbacuju palestinsku upravu sve dok se u cijelosti ne stvore uvjeti za potpunu suverenost, a istovremeno se odgovornost za upravljanje prebacuje u izraelske ruke. Iz palestinske perspektive, prihvatanje teritorija ograđenog zidom, prostorno nadziranog, infrastrukturno zavisnog i sigurnosno nadziranog kao "države", u većoj mjeri izokreće logiku koju sam prethodno spomenuo, negoli što učinkovito donosi njezinom razriješenju. Poziv za uspostavljanjem veze između koncepta sigurnosne kontrole i vlade, kao i upravljanje takvim rascjepom u suverenosti, ne predstavlja poziv za povratkom devetnaestostoljetnog imperijalizma sa svim njegovim tehnologijama upravljanja i proizvodnje kolonijalnih subjekata, već

Konstruiranje subjekta

Njemačke planere poratnog razdoblja opsjedale su dvije stvari: mit 'nultog sata', fikcijskog trenutka koji označava novi početak gradskog planiranja i, paradoksalno, jamstvo i jedne i druge polovice podijeljene zemlje da će se Njemačka na kraju ujediniti pod političkim sustavom koji su priznali. Iza birokratskih i institucionalnih potreba urbanističke rekonstrukcije u Sovjetskoj zoni, osnovni je cilj za institucije vlasti bilo 'konstruiranje subjekta'. Taj retorički pothvat trebao se ostvariti usađivanjem ideje 'novog', 'nevinog' i 'progresivnog' u javne i individualne prakse te svakodnevne navike. Kako bi se te ideje urezalo u razorenou društvo sastavljenou od pojedinaca čiji je moralni i fizički položaj bio u stanju potpune propasti, dnevni se život trebao reorganizirati tako da bi se u društvo mogla uvesti nova ideologija i novi identitet, budući da stari više nije postojao. Medij arhitekture i grad pridonosili su toj svrsi, stoga se gradska struktura nije mogla samo rekonstruirati, morala se posve promijeniti. Kako bi organizirali napredak političke aktivnosti, Sovjeti su sa sobom donijeli serije praznika, rituala, godišnjica i retorike. Prvi svibanj već je 1946. proglašen javnim praznikom i slavio se širom Sovjetske zone. Sovjeti su trenutno razumjeli moć spektakla, izvođenog u javnim povorkama. Kako bi se olakšale te povorce, počele su se 'dupsti' nove svečane rute kroz naslage kamenja u gradskom središtu. Grad su odozgo prisvojili dužnosnici i državni planeri koji su organizirali protok javnih parada; sada je bio red na ljudima da ga prisvoje odozdo, stvarajući za sebe nove svečane i svakodnevne puteve kroz bezoblično kamenje. U Berlinu su prve demonstracije Prvog svibnja zamišljene s velikom pompom i pozornošću, te namjerom oživljavanja njemačkog radničkog pokreta. Činjenica da su se protivničke demonstracije odvijale i ispred Reichstaga, u zapadnom dijelu Berlina, potakle su istočni "Majski komitet" na proizvodnju obilježja, zastava i transparenta za svoje demonstracije na Lustgartenu, koje su izložili na gradskim zgradama, institucijama i tvornicama ili su ih nosili sudionici povorce. Svota potrošena na te demonstracije i podrška šire javnosti trebala je predstaviti uspjeh mlade ekonomije Sovjetskog sektora i osvojiti srca stanovnika na zapadu. No, do 1947. sovjetska se anti-zapadna propaganda pojačala da te mjere da su se entuzijasti sa Zapada, koji su došli sudjelovati u istočnim prvosvibanskim svečanostima, osjećali odbačenima. Demonstracije na Lustgartenu, koje su do 1947. bile stacionarne, preoblikovane su u paradu u kojoj javnost korača ispred privremene, ali znatno veće tribine kako bi pozdravila stranačke dužnosnike i predstavnike radničkog sindikata. Otada se događaj na istoku i zapadu koncentriraju i izvode u velikoj blizini, jedan ispred Reichstaga, a drugi pred Palačom. Do 1950. godine, Palača, snažno oštećena u ratu, bi-

Walter Ulbricht
diskutira Henselman-
nov prijedlog, 1965.
godina

la je pozadina tim novim političkim ritualima u Berlinu. Ipak, u kolovozu 1950. vlada je naložila rušenje Palače. Tribina podignuta na njezinom mjestu bila je na početku privremena, postavljala se i uklanjala svake godine. Na fotografijama se vide oštiri kutovi i čista bjelina u snažnom kontrastu s okolnim sivim uništenog grada. Drugi pogledi na istu scenu otkrivaju da se parada, i dalje bez oštrica sagrađene strukture, improvizirala s policajcima koji stoje na udaljenosti od jednog do dva metra. Napokon, nekoliko godina poslije, kada je nova tribina rađena, odlučeno je da će biti sagrađena od kamena te tako osigurati prisutnost revolucionarne svečanosti tijekom cijele godine. Revolucionarna atmosfera koja se širila ulicama gradova Njemačke Demokratske Republike bila je ujedno pokušaj da se ozakoni država 'koja ne bi trebala biti'. Vladu NDR nametnuli su Sovjeti, nije proizšla iz revolucije. Trebala je stoga proizvesti vlastito povijesno opravdanje stvarenjem revolucionarnog mita. Koreografija nacionalnih svečanosti, s njihovim kretanjem tijela u prostoru, djelovala je kao 'ozakonjenje' ili simulacija te revolucije. Za razliku od statičnog, perspektivnog planiranja nacionalnog socijalističkog režima, razmještaj novih urbanih prostora bio je oblikovan da potiče i usmjerava protok sudionika povorke i ispuni grad revolucionarnim ritmom. Sukladno tome, spektakli nacionalnih svečanosti postali su nova osnova za novi urbanizam gradova Njemačke Demokratske Republike i svojim su ritualima pomogli usvajanju vrijednosti novog sustava i oblikovanju 'socijalističkog načina života'. U središtu tih transformacija bio je vodič za urbanu rekonstrukciju naslovljen "Šesnaest načela urbanizma". Objavljen je 1950. i strogo propisan sovjetskim načelima planiranja. U svojem prvom dijelu vodič prepoznaće tri sastavnice urbanizma: trg, ulicu za parade i toranj. Ti elementi, koji također opisuju sve tri prostorne dimenzije: točku, vodoravnu i okomitu liniju, trebali su zahvatiti autoritarno područje sile koje bi djelovalo kao politička kičma koja vitalizira i sabire politički život. Za NDR, svaka od ovih triju tipologija planiranja odgovarala je na određenu potrebu socijalističkog grada. Trg je trebao omogućiti statično mjesto okupljanja, ulica za parade prostor protoka, a toranj mjesto reprezentacije. Dodatno je određeno da svi uredi za planiranje u glavnom gradu Berlinu i većim gradovima moraju dostaviti prijave za planiranje, što nije uključivalo samo uobičajenu funkcionalnu podjelu na zone, službe i infrastrukturu, nego se morao uključiti i podroban projektni plan za velike prostore okupljanja u gradskom središtu te 'plan demonstracija' koji bi iscrpno opisao prostore za susrete i okupljanja, puteve, te vrijeme potrebno za parade. Kada su urbanistici mlade NDR počeli računati dimenzije i kretanja građana koji koračaju kroz grad i prevoditi svoje nalaze u planove demonstracija, politički je sustav upisao

da. Za vrijeme druge *intifade*, pokušajem da izolira i rascjepka palestinski otpor i još više smanji mogućnost za samoubilačke bombaške napade u izraelskim gradovima, izraelska je obrambena služba rastvorila unutarnju matricu palestinskog društva složenim i sveprisutnim sustavom zatvaranja prometnica i ograničenja u prometu koje je palestinsku ekonomiju praktički dovelo na mrtvu točku.²² Time što je nametnuta "s vrha" a provedena "iznutra", izraelska primjena sigurnosnih mjera u potpunosti je upropastila palestinsku ekonomiju i bilo kakvu mogućnost djelotvorne lokalne vlasti. Upravljanje Zapadnom obalom i Gazom svedeno je na neprekidne palestinske i međunarodne napore za rješavanjem krize. Ova se kriza smatrala (kako u Izraelu, tako i u međunarodnoj zajednici) *humanitarnom* krizom, kao da je njezin uzrok neki misteriozni prirodnji fenomen, iako su njezini uzroci bili jasno vidljivi i utjelovljeni u političko-vojnom stanju koje sam gore opisao. Proglašavanje takve krize *humanitarnom* predstavlja eminentno politički izbor pokroviteljskih zemalja koje su time Izrael htjele oslobođiti njegove odgovornosti i ujedno potkopati svoj vlastiti potencijalni politički utjecaj na situaciju. Troškovi obuzdavanja te krize stoga su na lak način prebačeni

Zid, okolica Jeruzalema

20 Krovni pojам sigurnost u ovom se kontekstu odnosi na različite koncepte od kojih se mnogi razlikuju od uobičajene upotrebe tog termina (zaštita od tjelesne boli ili prijetnja vlasništvu) i zalaže u područje političkih i ideoloških koncepta usmjerenih na očuvanje političke stabilnosti. Međutim, u kontekstu ovog sukoba ne može se povući jasna granica između sigurnosnih i političkih pitanja. Akcije koje poduzima Izrael u svrhu širenja svoje strategije shvaćene su kao one koje su povezane s idejom kolektivne sigurnosti. Često puta djelovanje koje je u osnovi političko može izazvati reakciju koja dovodi do daljnog razvijanja mjera utemeljenih na sigurnosnim pitanjima.

21 Leila Farsakh, "The Economics of Israeli Occupation: What Is Colonial about It?" (predstavljeno na "Comparative Occupations: Chechnya, Iraq, Palestine, Governing Zones of Emergency" radionicu, Institut za Bliski istok, Sveučilište Harvard, 25.-26. veljače 2006). Nakon Oslo Izrael je počeo zamjenjivati svoju slabo plaćenu palestinsku radnu snagu s radnicima koji su dolazili uglavnom iz Afrike i jugoistočne Europe.

22 Bruto nacionalni domaći dohodak (BDP) na Zapadnoj Obali i Gazi u periodu između 1999. i 2005. godine opao je za otprilike 30 posto. 2005 godine nezaposlenost na području pod Palestinskom Samoupravom iznosila je 23 posto (20% u Gazi i 29% na

ku i razvijenim u Izraelu koje bi omogućile vojnicima da vide kroz betonske zidove i zidove od cigle, te da čak i pucaju kroz njih. V. Eyal Weizman, "Lethal Theory", LOG Magazine, travanj 2005, 74.

18 Yedidia Ya'ari i Haim Assa, *Diffused Warfare: War in the 21st Century* (Tel Aviv: Miskal-Yediot Aharonot Books i Chemed Books, 2005), 146; moj prijevod.

19 Četvrta Ženevska povelja. Ovdje su od posebna značaja članak 55 ("U punom opsegu svih raspoloživih sredstava, okupacijske snage obvezne su stanovništvo osigurati hranu i medicinsku pomoć; napose su obvezne osigurati nužne zalihe hrane i medicinsku pomoć kao i ostale potreštine ukoliko sredstva na okupiranim teritorijima nisu adekvatna") i članak 56 ("Okupacijske snage obvezne su osigurati i održavati medicinske i bolničke usluge, javno zdravstvo i higijenu na okupiranim teritorijima"). Za detaljniju analizu v. Eyal Benvenisti, *The International Law of Occupation* (Princeton: Princeton University Press, 1993), 7-25 i 107-148. Iako je nakon 1967. godine izraelska vlada odbijala primjeniti Ženevsku konvenciju na Zapadnu obalu i Gazu (tvrdeći kako ondje prije okupacije nije postojao nikakav međunarodno priznat oblik suverenosti), ipak se obvezala prihvati ono što je nazvala *humanitarnim* klauzulama povjelje i preuzepla upravljanje na tim područjima.

Palestincima omogućili prelazak granice uistinu bi omogućili da izraelski demografski podaci o Palestincima budu mnogo cjelevitiji nego što bi to ikad mogli učiniti sami Palestinci. Još jedna sličnost sa sigurnosnim mjerama na terminalu/kampu iznimna je klauzula koju su Palestinci potpisali u Oslu, a odnosi se na to da Izraelcima osigurava pravo na "brzu potragu" u slučajevima iznimne opasnosti o čemu mogu odlučiti sami Izraelci i koja im u tom slučaju omogućava prelazak zida i ulazak u palestinska područja i pretraživanje domova u potrazi za sumnjivcima te njihovo odvođenje u Izrael u svrhu ispitivanja i pritvaranja.¹⁷ Zapravo, preduvjet izraelske politike djelomične evakuacije (kako je to nedavno priznao izraelski trust mozgova zadužen za sigurnost) jest u tome da se sačuva sigurnosna dominacija u području koje je prethodno evakuirano. "Bili mi fizički prisutni na tim područjima ili ne, moramo u svakom slučaju biti spremni demonstrirati našu moć kontrole i utjecaja, ulazeći kad god to bude bilo potrebno".¹⁸ Sigurnosna doktrina koja podiže zidove i smisljeno ih "odzida" (ovaj izraz posuđujem od Gordona Matta-Clarka), koja zidove shvaća kao nešto prozirno i propusno s jedne strane (ali ne i s druge), utjelovljuje istu onu logiku koja je postavila ostakljena zrcala na terminalu i nakon toga se proširila. Međutim, arhitekturu terminala/kampa ne bi smjeli shvatiti kao metaforu za okupaciju, kao njenu geografiju ili aparate koje ona odražava, nego radije kao dio njene fragmentarne logike koja se ponavlja.

Zbog čega sigurnosna kontrola želi biti nevidljiva? Četvrta Ženevska povelja iz 1949. godine u kojoj se definira međunarodno pravo u uvjetima ratne okupacije, od okupatora zahtijeva da preuzme odgovornost nad upravljanjem institucijama (dobrobit, zdravstvena skrb, sudstvo i obrazovanje, da spomenem samo neke) koje upravljaju životima zemlje koja je okupirana.¹⁹ Međutim, s obzirom na rastuće troškove upravljanja populacijom od tri i pol milijuna Palestinaca i nasiilan otpor tijekom dviju *intifada* (od 1987. do 1993. te od 2000. do danas), Izrael se želio riješiti tih troškova i odgovornosti koje je imao kao okupatorska sila. Dok su pretjerane izraelske sigurnosne mjere ranije rukovođene (makar i u vrlo maloj mjeri) zabrinutošću za ekonomske i funkcionalne učinke, danas se sigurnosna kontrola provodi bez obaveza koje za sobom povlači upravljanje i stoga slobodno može prodrijeti u svaki segment palestinskog života. Shodno tome, njoj je dopušteno konstantno iritirati palestinsku ekonomiju, bez da je priuđena plaćati cijenu negativnih učinaka.²⁰

Nakon Oslo, izraelske sigurnosne mjere u potpunosti su počele utjecati i upravljati palestinskom ekonomijom i mobilnošću njene radne snage.²¹ To je dovelo do privremennog/trajnog zatvaranja koje je okupirane teritorije odvojilo od ostatka svijeta, ali i (što je najvažnije) od izraelskog tržišta ra-

Hermann Henselmann natječajni prijedlog za "socijalistički redizajn" centra istočnog Berlina, 1959. godina

Istočni Berlin, ulica Lepziger sa stanbenim tornjevima od montažnih prefabrikata

praksu svoje ideologije u gradsku strukturu, skladajući ritam grada i ljudi. Stanovništvo i urbana građa trebali su biti u sinergiji, poput učinkovitog mehaniziranog divovskog stroja koji proizvodi vlastite političke reprezentacije. Učinkovitost ovakve urbanističke koreografije našla je svoje najnasilnije očitovanje u grandioznom projektu berlinskog Stalinallea. Projekt, koji je zaposlio tisuće radnika, igrao je glavnu ulogu u procesima koji su vodili izražavanju unutarnjopolitičkih, ekonomskih i socijalnih suprotnosti ka zreloj i nasilnoj revoluciji 17. lipnja 1953. godine. Pokretač tih događaja bio je prisilan rast normi industrijskog rada i radnih sati koje su razbjesnile radnike. Gradilište Stalinallea izazvalo je bijes radnika kao jedina postojeća reprezentacija novog režima. Tu se gradnja, unutar nekoliko sati, pretvorila u rušenje. Radnici, koji su živjeli u provizornom smještaju uglavnom razorenog grada, osjećali su suprotnosti između vlastite svakodnevice i projekta koji su pomagali graditi za slavljenje nove radničke države. Suprotno tvrdnjama gradske propagande, 1800 metara dugačak 'mamut' nije bio 'radnička palača'. Bile su male šanse da je radnici nasele, budući da su ti domovi bili rezervirani uglavnom za partitske dužnosnike ili slične funkcionare. Osim toga, radnici Stalinallea još su uvjek morali graditi na uvriježen način s teškim ciglama, iscrpljujuće rezbariti kamene ornamente, polagati skupocjene keramičke pločice, učvršćivati luksuzne interijere zgrada. Te suprotnosti u samome procesu gradnje – koje su arhitekti i političari pomogli naglasiti – zajedno s ukupnim osjećajem političkog nezadovoljstva, zahtjeva za slobodnim izborima i smjenom vlade, napokon su pobudili

nemir građevinskih radnika koji se širio na ostale građane Berlina i pobunu u mnogim drugim gradovima u Istočnoj Njemačkoj. Tako je projekt zamišljen za ponovno ozakonjenje revolucije postao samo mjesto proturevolucije.

Borba silueta grada

Drugi element koji se tražio u 'Principima' bio je središnji toranj, koji je označavao vizualnu referentnu točku za cijeli grad. Tijekom 1950-ih, značajni su arhitekti trebali razviti prijedloge projekta za Centralnu kuću, kao monumentalne građevinske reprezentacije države. Od samoga početka, svi prijedlozi za gradsko središte Berlina smjestili su središnje visoko zdanje na samo mjesto koje je nastanjivala palača, prostor za koji su političari i odani planeri uvjereni tvrdili da je središnja točka cijelog podijeljenog grada. Ali gotovo dva desetljeća političari i planeri nisu mogli odabratи projekt 'socijalističkog gradskog nebodera', koji je trebao biti impozantan poput Staljinove siluete za Moskvu 1936. godine. Ono što će u nastavku opisati kao "trku u naoružanju cesta i kuća" nije nastojalo fizički ojačati dvije države stvaranjem vojnog uporišta, nego nastaviti nelagodnu i zastrašujuću retoriku eksklamacije vođa dviju ideologija. Bilo je to gradsko planiranje kao propaganda. Kulturalna uvjerenja i amorfne ideologije spojile su se u formi arhitekture 'geste' kako bi projektirale svoje poruke tamo gdje njihovi ljudi nisu mogli doći: 'iznad' i preko Zida. Pravi rat, poput prijetnje sukobom između NATO-a i Varšavskog pakta, dopunjeno je nekom vrstom imaginarnog ratovanja. Izvodio se profinjenim igrama diplomacije, tajnosti i špijunaže, ali vjerojatno najodlučnije, kroz medij arhitekture i urbanizma. Kako su napetosti Hladnog rata rasle, teritorijalne ambicije ustupile su mjesto idejama sabotaže i potkopavanja vjerodostojnosti i autoriteta neprijatelja, odavanjem informacija i manipulacijom masa. Arhitektura je bila istodobno rezultat i oružje u borbi ideološke trke u naoružanju. Godine 1957. Savezna Republika Njemačka i Senat Zapadnog Berlina, koji su podržavali vodeći berlinski poslovni ljudi, najavila je natječaj 'Glavni grad Berlin' kako bi promovirala povratak njemačke vlade u Berlin. Natječaj je dijelom bio zamišljen da posrami NDR, koja je godinama pokušavala proizvesti generalni urbanistički plan za središte, a nije se mogla složiti ni o obliku i stilu svojeg središnjeg tornja. Nezadovoljna, Njemačka Demokratska Republika zabranila je svojim arhitektima sudjelovanje u natječaju, nakon što je jednoga od njezinih članova žirija odbilo Zapadno povjerenstvo. Ali glavna je provokacija tek trebala uslijediti: u doba kada je Savezna Republika koristila međunarodnu diplomaciju za nepriznavanje postojanja druge njemačke države, izšlo je na vidjelo da su upute natječaja izričito propisivale sudionicima da ne izuzmu

koji se prelama nekoć jedinstvena, a sada rascijepljena suverena moć.

Slično, ako ne i složenije širenje dometa moći uspostavljen je ostakljenim zrcalima na terminalu/kampusu Allenby Bridge. Iako Članak X palestinskoj vlasti omogućava djelovanje, ono je samo po sebi znakovito.¹² Dok je izraelska sigurnosna kontrola uvek bila izravno usmjerena prema okupiranom palestinskom području i njegovim stanovnicima, izraelski ideološki projekt to nikad nije bio. Pokušaj *proizvođenja* i discipliniranja političkog subjekta razlikova se od sigurnosne kontrole koja je na pojedince djelovala metodama prijetnje i nasilja.¹³ Palestinci koje je zahvatilo Sporazum iz Oslo i dalje su bili podvrgnuti izraelskoj sigurnosnoj dominaciji time što su bili izloženi prijetnjama izraelskih vojnih akcija, ali nisu bili i njihovi subjekti. Sporazum iz Oslo tako je sastavljen da se Palestinci više ne bi identificirali samo kao pojedinci izloženi vojnoj sili, nego i kao politički subjekti podložni stranoj vojnoj moći. Ovakav rascjep između funkcija discipliniranja i kontrole izbjegava narativ koji nam govori o evoluiranju *društva discipline u društvo kontrole*,¹⁴ čineći stoga da obje zajedno postoje kao dvije manifestacije vertikalno ustrojenog suvereniteta koji je ovdje horizontalno razdvojen na dvije strane zahvaljujući ostakljenom zrcalu.

Tijekom druge *intifade* (ustanka, pobune) neprekidno je bila na djelu izvanredna klauzula koja je Izraelcima omogućavala da uđu na terminal. U rijetkim prilikama kad je terminal bio otvoren za promet, Palestinci su se morali izravno obratiti izraelskoj pograničnoj policiji bez posredovanja palestinske policije.¹⁵ Iako je teror druge *intifade* ustoličio sigurnosno stanje "neprekidne opasnosti" što je dovelo do potpunog sloma političkih pregovora i naponskog učinkovitoj izraelskoj dominaciji na sigurnosnom području i mjerama kontrole. Pitanje je li palestinska vlast u sukobu s Izraelom i je li Izrael spreman s njom pregovarati, sporedna su pitanja u usporedbi sa situacijom koju stvara i svakodnevno potvrđuje sama činjenica njena postojanja.

Izgradnja granice koja razdvaja Zapadnu Obalu ponavlja neke karakteristike terminala/kampa. Neprozirni betonski zidovi sadrže uređaje za nadzor i radare usmjerene na palestinske gradove i sela na drugoj strani. Uzorak na kojem su izgrađene takve prepreke i ograde počiva na načelu "topografskog nadzora i kontrole" koji naoružanim patrolama omogućava "vizualnu dominaciju" s povišenog položaja, istodobno onemogućavajući Palestincima da bace pogled "preko brda" na "izraelsku" stranu.¹⁶ Biometrijski dokumenti koji bi

Postavljeni su u kabine načinjene od zaštitnog stakla otpornog na metke koje nije smisljeno za to da bi skrivalo njihovu prisutnost, nego je toliko tanko da i nehoteće djeluje kao ostakljeno zrcalo.

¹⁶ Osnovni taktički smisao postavljanja fortifikacijskih linija je širina. Nasuprot uobičajenoj percepциji, linija koju treba obraniti ne smije ići uz rub vrha brda nego nagнутa opakilike tri četvrtine u odnosu na smjer iz kojeg dolazi prijetnja. To je zbog toga što se obriši vozila i pješadije ne mogu vidjeti nasuprot suncu u pozadini. S obzirom da utvrde i prepreke uključuju ceste u njihovom punom profilu (barjeru na Zapadnoj obali usporedo prate tri prometnice), njihov smjer također mora biti u skladu s ograničenim kretanjem vozila kojima je granica uspona 9 stupnjeva. Još jedan problem koji se tiče nadzora, policije i kontrole palestinskih teritorija nakon narednog stupnja evakuacije naseljenika odnosi se na prijenos i translokaciju kopnenoterritorijalnih mehanizama kontrole na one zračne, pa stoga dolazi do premještanja izraelskih vojnih snaga na palestinski zračni prostor.

¹⁷ Obostrani izraelsko-palestinski Sporazum o Zapadnoj obali i pojasu Gaze ("Oslo II"-9/28/95) aneks I, članak XI, dio (a)-(b), <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/interimtoc.html>. Ovo je dodatno osnaženo novim tehnologijama zasnovanim na ultrazvu-

10 Dopuna na povelju Pentagona za 2005 godinu sponzorirana od senatora Johna McCaina (R-Arizona) zabranjuje "okrutan, nehuman i degradirajućitretman" zatočeniku u SAD-u, ali ipak omogućava takav tretman kad se zatvorenici ne nalaze na području SAD-a. Ova je povelja proglašena kao nemoćna za provođenje posebno sastavljenim protu-amandanom, Graham-Levin amandanom kojim se želi ograničiti pravni nadzor.

11 Glavni američki projekt stvaranja "virtualne granice" želi proširiti mrežu američkog nadzora te prikupiti i podjeliti gomile biometrijskih i ostalih podataka, tako da se "teroriste" može identificirati i presresti dok se nominalno još nalaze u "inozemstvu". V. Eric Lichtblau i John Markoff, "Accenture Is Awarded U.S. Contract for Borders", New York Times, 2 lipnja 2004.

12 Louis Althusser, "Ideology and Ideological State Apparatuses", u: Mapping Ideology, ur. Slavoj Žižek (London: Verso, 2000), 105-137.

13 Ariella Azoulay i Adi Ophir, "The Monster's Tail", u: Against the Wall, ur. Michael Sorkin (New York: The New Press, 2005), 3-4.

14 Gilles Deleuze, "Postscript on the Societies of Control", October 59 (zima 1992): 3-7.

15 Nedavne transformacije u nekoliko terminala/kampova diljem okupiranih teritorija uključujuće su zamjenu izraelskih graničnih policijaca s izraelskim civilnim zaposlenicima čija je zadaca bila voditi terminal.

Tijekom tih godina implementacije Sporazuma iz Oslo, izraelska se sigurnosna kontrola uvukla u procijene i pukotine palestinskih naseljenih centara i usidrila u naseljenim područjima. S tih je mjesta vladala upravljajući raznim oblicima protoka: novcem, radom, ljudima, dobrima, vodom, energijom i otpadom. Terminal/kamp na mostu Allenby predstavlja tek jedno čvoriste u složenom sustavu pravnog, prostornog i ideološkog aparata Sporazuma iz Oslo kojim se Palestincima podjednako upravlja i proizvodi ih se kao subjekte Palestinske Samouprave. Cjelokupni aparat upravljanja ne sastoji se samo od mreža koje tvore civilne strukture (broj zgrada u naseljima se udvostručio tijekom 1990.-ih) poput novih prometnica i vojnika prisutnih na njima, nego (što je također znakovito) i od čitavog niza pravnih i birokratskih procedura kojima se pokušalo upravljati izraelskim dosenjenicima i palestinskom stanovništvu na okupiranim teritorijima kao dvama teritorijima koji se preklapaju, ali u sve većoj mjeri funkcioniраju kao zatvoreni otoci, autarkične mreže. Cilj tog procesa bio je smanjivanje razdora između skupina i izbjegavanje (u onoj mjeri u kojoj je to moguće) primjene vojne sile. U sklopu tog većeg sustava arhitektura terminala djeluje podjednako kao ventil regulirajući protok palestinskih putnika i dobara pod labilnim i nepostojanim izraelskim sigurnosnim režimom, a istodobno, za one koji su kroz njega prošli ono postaje ideološki aparat čija je svrha udomaćiti vlast palestinske uprave.

Za razliku od stakala koja su prozirna samo s jedne strane (i koja smo navikli vidjeti u gotovo svakoj policijskoj stanici) kontrolne sobe i sustava za zadržavanje u pritvoru, jedno-smjerno zrcalo na terminalu/kampu kod mosta Allenby funkcionalno je kao međunarodni prijelaz posebne vrste. Zapravo, zrcalo nije postalo samo međunarodna granica, nego je samim svojim položajem i funkcijom preinačilo pojam granice i koncepta suverenosti. Upravo su u tom kontekstu jedno-smjerna zrcala postala važnim sastavnicama u preinačavanju suvereniteta na liniji "rata protiv terora", stvarajući u određenom spletu uvjeta, američku "politiku poricanja" (u izvjesnom smislu, klintonovsku) koja omogućava američkim agentima provođenje torture bez fizičkog kontakta. Proces koji je Busheva administracija nazvala "izvanrednom predajom" smišljen je zato da bi se zataškale nelegitimne metode "okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg tretmana zatvorenika u američkom zatočeništu" prebacujući "osumnjičenike za terorizam" stranim vladama koje se koriste metodama mučenja.¹⁰ Jedno-smjerno zrcalo iza kojeg američki agenti i stručnjaci za psihologiju promatraju, a možda čak i provode mučenja u zatvorima u Saudijskoj Arabiji, Maroku ili Siriji, na učinkovit način predstavlja širenje američkih granica¹¹ i djeluje kao medij kroz

teritorij istočnog Berlina iz svojih projekata. Oni koji su sudjelovali u natječaju, uključujući mnoge ondašnje ugledne arhitekte, svoj su doprinos mogli shvatiti kao osobno političko stajalište ili obnovljenu potvrdu svojih ranijih ideja za grad Berlin. Arhitekti Otto Bartning, Edgar Wedepohl, Arthur Korn, Sverre Pedersen i Hans Scharoun – koji su radili i studirali u Berlinu prije rata i bili emotivno vezani za grad – iskoristili su ovu prigodu za ponovno pokretanje i razradu ranijih radova. Scharoun se, na primjer, vratio načelima *Kollektivplana*. Dok su mnogi arhitekti posezali za postojećim idejama i onime što su znali o berlinskoj politici i urbanoj povijesti, fikcija o Berlinu kao središtu ponovno ujedinjene Njemačke i svjetskog metropolisa ohrabrla je ostale da projektiraju neke od svojih najradikalnijih urbanističkih iskaza. Neki Zapadni arhitekti, vjerovatno manje svjesni političkih posljedica svojih projekata, oblikovali su neboderske fantazije tako nevjerojatne visine da bi mogle smjestiti gotovo polovicu ondašnjeg gradskog stambenog i uredskog kapaciteta. Te gargantuzne strukture – u rasponu od jednog tornja od 720 metra (Cartiglioni) do mreže od pet 'kartežianskih tornjeva' od 222 metra (Corbusier) – nisu bile samo groteskno visoke, nego su i potpuno zanemarivale svaki aspekt urbanizma u Istočnom Berlinu. Paradoksalno, natječaj projekta bio je pokrenut u doba kada su stanovnici Zapadnog Berlina, koji su sve više patili od klaustrofobije koja će se poslije fizički ostvariti gradnjom Zida, počeli u velikom broju napuštati Berlin kako bi se naselili u Saveznoj Republici. Iako uznemireni smanjenjem broja birača, berlinski su političari i planeri uzvratili pojačanjem svojih građevinskih projekata. Kao da su osjećali da projektnim optimizmom i planovima za rastuću, užurbanu populaciju mogu preusmjeriti tijek događaja. U stvari, projektni su planovi bili oblikovani sa znanjem da će služiti stvaranju zapadnog ekvivalenta 'Potemkinovu selu' na razini grada. Ovi planovi za grad, oblikovani da djeluju isključivo na površinskoj razini, a ne kroz volumetrijsku složenost – grad koji bi projicirao svoje poruke sa svojih fasada, a ne iz dubina svojega životnog prostora – bili su proizvodi urbane maštice koja je imala dva istodobna cilja: zaustaviti poplavu dezertera i oduprijeti se kulturnom pritisku što je okruživao grad. Zauzvrat, 17. listopada 1958, četiri mjeseca nakon svršetka natječaja 'Glavni grad Berlin', vlada glav nog Berlina pokrenula je vlastiti natječaj za reorganiziranje glavnog grada Njemačke Demokratske Republike. Odbačeni su noviji prijedlozi sa Zapada, a arhitekti su pozvani isključivo iz socijalističkih zemalja. Natječaj je pozvao sudionike da ponude prijedloge za dovršenje glavnih osi grada. Ukupni plan bio je da se Stalinallee proširi ka Alexanderplatzu, a zatim na Marx Engels Platz, gdje se trebala podići Centralne kuća, okružena nizom državnih ustanova. Trg ispred Centralnu kuću trebao je

**Republička palača
(Palast der republik) –
centar istočnog Berlina,
sagrađena u 70tim.**

predstavljati završnu etapu za masovne svečane parade kroz ove široke urbane prostore – za gomilu koja bi mogla produžiti u aleju Unter den Linden prema Brandenburškim vratima. Ipak, ovaj natječaj neće donijeti nijednu ozbiljnu odluku o izgledu političkog središta Berlina.

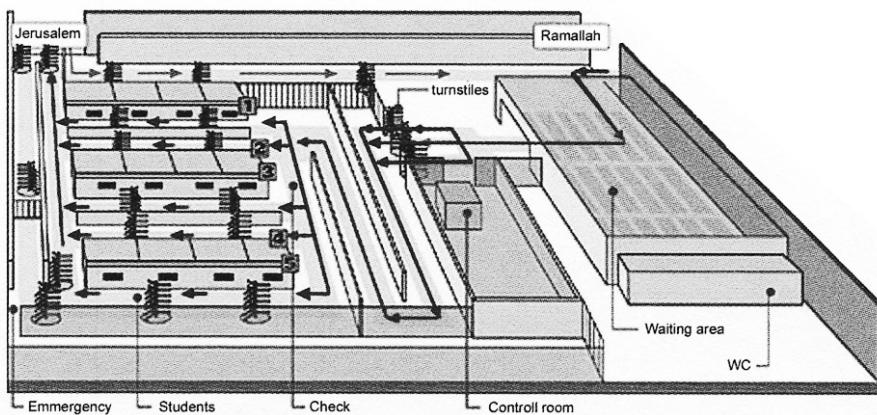
Četiri godine nakon preokreta i Hruščovljeva poziva da se rasprava preusmjeri na izravnu i alarmantnu krizu stanovanja, umjesto širenja problematike dizajna na pitanja siluete grada ili traganja za nacionalnim stilom, planeri NDR sporo su se prilagođavali promjenjivom stilu i arhitektonskoj 'slobodi'. U pogledu ideoloških pritisaka na zvanje, sudionici natječaja kretali su se pažljivo između dvaju, ne više prihvatljivih, modela arhitekture: staljinističkog teškog 'nacionalnog stila' i

Arhitektura terminala predstavlja dijagram političke transformacije iz perioda Sporazuma iz Oslo kojim su stvoren novi odnosi moći. Za razliku od mehanizama discipline i kontrole kojima se moć željela učiniti vidljivom ali neprovjerljivom, arhitektura ovog terminala/kampa smišljena je da od putnika sakrije mehanizam moći i kontrole. Ovdje moć nije vidljiva niti ju se može provjeriti. Cilj arhitekture/procesa terminala/prolaza nije disciplinarni mehanizam proveden nad palestinskim građanima, već se sastoji u tome da ih se navede na krivi trag s obzirom na to gdje se zaista nalazi stvarno središte moći, te da ih se uvjeri kako ih pregledava samo jedna strana dok ih u stvarnosti nadzire ona druga. Znakovito je da osoba koja mora internalizirati disciplinarnu moć nadzora nije palestinski građanin nego zastupnik palestinske vlasti. Takvu hijerarhiju moguće je razumjeti u odnosu spram gotovo majčinske retorike s kojom je nastupao Izrael zastupajući stav kako je Sporazum iz Oslo pokušaj inauguracije palestinskog autoriteta u razdvojenom svijetu u kojem bi oni trebali igrati ulogu razdvojeni od izraelske moći.⁰⁸

U logici prostora i postupku prijelaza terminala/kampa utjelovljen je pokušaj razdvajanja jedinstvenog koncepta suverenosti (u ovom slučaju, suverenosti ratobornog zavojevачa) na funkcije sigurnosne kontrole i svakodnevne civilne uprave. Izrael je iskoristio palestinsku želju za samo-odlučivanjem da bi Palestince nagnao da sami provedu svoju kontrolu, te da time prihvate ove dijelove suverenosti kao varijantu manjeg zla koje će nakon toga oslobođiti Izrael dužnosti koje od njega zahtijeva međunarodno pravo kao zemlje koja provodi okupaciju.⁰⁹

- 08 Spomenuti članci iz Oslo su na ovaj način predstavljeni Palestincima i stranim vladama. Na domaćem terenu su nedvojbeno predstavljeni kao opake sigurnosne mjere.
- 09 Četvrta povjala iz Ženeve (12. kolovoza 1949), dio III/odjeljak III: Okupirani teritoriji, <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/geneva07.htm>.

**Dijagram toka kretanja
na Qualandia graničnom
prijelazu, 2005.**

03 Sporazum Gaza-Jerihon, aneks I, članak X, klauzula 3.d.2.U klausuli 1.d nadalje stoji da su "dvije strane odlučne poduzeći sve u njihovoj moći da se očuva dignitet osoba koje prolaze preko graničnih prijelaza. Do daljnog, ovaj mehanizam će se uvelike oslanjati na brze i moderne procedure".

04 Sporazum Gaza-Jerihon, aneks I, članak X, klauzula 3.d.1.

05 Gideon Levy, "Twilight Zone: More Than Meets the Eye", Ha'aretz, 3. rujna 1999. V. također i opis terminala u sjajnom članku o tehnologijama nadzora u Izraelu i na okupiranim teritorijima: Elia Zureik, "Constructing Palestine through Surveillance Practices", British Journal of Middle Eastern Studies 28 (2001): 205-227.

06 Sporazum Gaza-Jerihon, aneks I, članak X, klauzule 3.e, 9.c.

07 Michel Foucault, Discipline and Punish: The Birth of the Prison, prijevod Alan Sheridan (New York: Vintage, 1977). (usp. hrv. izdanje: Michel Foucault: Nadzor i kazna, Zagreb, 1994.)

Članak X vrlo detaljno opisuje dijagram linije koja razdvaja prijelaz na različito obojene linije i prolaze, tvoreći tako složenu koreografiju putova kretanja i sigurnosnih točaka koje putnike razdvajaju prema teritorijalnim definicijama iz Sporazuma u Oslu između različitih vrsta klasificiranja Palestinaca odvojenih na temelju mjesta u kojima su registrirani: Gaza, Istočni Jeruzalem, Zapadna Obala pod izraelskom kontrolom (područje C), autonomna Zapadna Obala (područja A i B), te naponskiju, putnici s VIP statusom. Sukladno Članku X, Palestinci koji dolaze na prijelaz ne bi mogli vidjeti izraelsko osiguranje koje ima potpuni nadzor. Iako prisutni na čitavom području terminala/kampa, izraelski agenti sigurnosti prema sporazumu trebali su biti *odvojeni* od putnika *zatamnjenum stakлом*.⁰³ Putne isprave Palestinaca koji prelaze terminal/kamp treba "pregledati izraelski policajac koji bi također provjerio i njihov identitet čineći to na neizravan i nevidljiv način".⁰⁴

Most Allenby koji spaja obale rijeke Jordan glavna je veza između Zapadne Obale i Jordana. Ondje je Članak X primijenjen na ovaj način: nekoliko međusobno povezanih soba (djemlice ostakljenih zrcalima kroz koja se vidi samo s jedne strane) smješteno je na različita sjecišta prolaza kroz terminal. Pristup tim sobama moguć je kroz crnu vrata. Prema spomenuto članku, Palestinci koji dolaze vidjeli bi samo "palestinskog policajca i podignutu palestinsku zastavu" (ali također i portret Jasera Arafata na pozadini Novoga Hrama u Jeruzalemu kao što sam imao prilike vidjeti 1999. godine). Policijska kontrola nalazi se ispred jednog od nekoliko zrcala s ostakljenom stranom nasuprot prostoriji za "ulazak putnika". Zrcala su postavljena tako da izraelska sigurnosna služba ne vidi samo palestinske putnike, nego i (što je mnogo važnije) palestinsku policiju.

Izraelski novinar Gideon Levy 1999. godine opisao je ritual prolaska.⁰⁵ Palestinski granični policajac koji stoji iza velikog pulta prima putovnicu putnika koji stoji u redu, proučava je i nakon toga spusti u ladici skrivenu iza pulta. Ladica se potom pomiče na drugu stranu, u sobu u kojoj je izraelska služba sigurnosti. Ondje se provjeravaju podaci iz putovnice i donosi se odluka o ulasku putnika u zemlju, a putovnica se vraća s jednim od dva šarena papira. Palestinski policajac nakon toga pušta putnika ili mu pak uskraćuje ulazak, udarajući pečat u putovnicu. Palestinski policajci ovlašteni su za neke sigurnosne provjere, ali Članak X izraelskom sigurnosnom osoblju omogućava da izađu iz sobe sa zatamnjenum stakлом u glavnu prostoriju ukoliko uoče neku potencijalnu opasnost. Njima je čak dopušteno korištenje oružja kao "krajnje mjeru".⁰⁶

Rušenje palače, rujan 2007.

zapadnjačkog uzorka 'otvorenog grada'. Jedini radikalno novi projekt predložio je Hermann Henselmann. Umjesto tražene Centralne kuće, predložio je 300 metara visok, igličast, 'Signalni toranj' sa strukturom nalik satelitu na vrhu, čija bi statična 'orbita' neprestano kružila nad urbanim ansamblom. Međutim, Henselmanov je projekt službeno odbijen, i unatoč entuzijazmu posjetitelja, njegov je model otklonjen prije završetka izložbe natječaja. U svibnju 1960, Ulbricht, dotad ozbiljno uzrujan dugim odgodama u procesima donošenja odluka, obratio se osobno arhitektima zahtjevajući 'jasnoću u pogledu političke ideologije'. Stojeći ispred okupljenih arhitekata i planera, Ulbricht je ponovio tvrdnju koju je iznio na Petom kongresu partije: "NDR će svjedočiti pobjedi socijalizma, stoga se mora vršiti pritisak na Zapadnu Njemačku i ne smiju se

dopustiti nikakvi osjećaji podređenosti.” Referirajući se na planove Zapadnog Berlina za nizove visokih zgrada, uporno je zahtijevao da NDR mora odgovoriti vizualnim simbolima visoke kvalitete koji bi predstavljali “državu radnika i seljaka”. Ovo kašnjenje odgovora na izazov koji je Zapad proizveo nizom visokih zgrada, moglo je biti povezano s tehnološkim i finansijskim problemima, ali je vjerojatnije bilo simptom političke nesigurnosti dužnosnika i planera NDR te odnosa s njihovim nadređenima u Moskvi. Reforme Hruščova već su jednom obrnule doktrine planiranja i donosioci odluka iz NDR sada su radije čekali stabilniju političku klimu prije nego što posvete sebe ili središte glavnog grada velikim ideološkim projektima u kamenu. Godine 1961. počeo je drugi divovski projekt gradskog planiranja, konstrukcija Berlinskog zida i svi su raniji planovi zapostavljeni. Neobično, iako planovi za gradsko središte nisu ni na koji način bili vezani za planove za ostatak Berlina, nakon što je gradnja Zida formalno podijelila grad, ideja generanog plana za istočni glavni grad bila je odbaćena u korist manje ambicioznih urbanističkih promjena. Godine 1961., u trenutku kada je donji dio Stalinallea (preimenovan u aleju Karla Marxa 1957.) došao do trga, Hermann Henselmann je započeo gradnju Haus des Lehrers (*Kuća učitelja*). Bio je to prvi armirano betonski neboder sa obloženom fasadom i prva javna zgrada posebno projektirana za političku reprezentaciju. Nakon dovršenja 1964., djelovala je poput svojevrsnog zglobova: preusmjeravajući os ili crtu vizije, nagovještavajući skretanje s aleje Karla Marxa na trg i vodeći pješaka dolje, prema osi Marx Engels Platza. Sljedećih godina, dovršeni su drugi ključni državno-administrativni projekti. To uključuje Državnu vjećnicu 1964., koja je integrirala jedna vrata palače u svoje pročelje i Ministarstvo vanjskih poslova na Marx Engels Platzu 1967. godine. Sa svojom visinom od jedanaest katova i izduženim oblikom, zgrada Ministarstva je djelovala kao fizička i vizualna prepreka Zapadu. Također, pridonijela je skretanju središta prema istoku, temeljnoj promjeni u kompoziciji grada koja će izravno biti pripisana gradnji Zida. Godine 1964. kada je Hruščov naredio uklanjanje nedovršenog gradilišta za moskovsku Palaču Sovjeta, a ideološka je monumentalnost postala ‘moralno redundantna’, vlada NDR iznenada je promjenila mišljenje o Henselmannovom Signalnom tornju. Dobivena je građevinska dozvola i odobren tehnički elaborat za televizijski toranj. Zapadni Berlin planirao je televizijski toranj od 1959, no njegova se gradnja odgađala zbog niza zakonskih, finansijskih i političkih razloga. Kada je Istok prvi dovršio svoj televizijski toranj, NDR je odnijela veliku pobjedu u bitci gradskih silueta. Njezino zadovoljstvo pridonijelo je euforiji oko podviga astronauta Sigmunda Jähna, prvoga Nijemca u svemiru. Kao bizarni komentar, zupčasti pokrov podnožja televi-

Pogled kroz zid: rascijepljeni suveren i zatamnjeno staklo

Eyal Weizman

Izraelski i palestinski dužnosnici zaduženi za mir na sastanku u Oslu 1993. godine, bez ijedne zajedničke točke, postigli su jedan od arhitektonski naj složenijih rezultata okupacije. Članak X prvog Aneksa sporazuma iz Gaze-Jerihona (također poznat i kao Oslo I) naslovjen je “Prolazi” i bavi se preklapanjima između različito ograđenih teritorija, napose vezama između *izvanjskog* svijeta i područja koja su prepustena da bi se ograničila palestinska kontrola.⁰¹ Arhitektura terminala koja svjedoči o takvim vezama smisljena je da bi se riješio strukturalni paradoks nastao kao posljedica naizgled proturječne želje za ostvarivanjem palestinske suverenosti dok, s druge strane, i dalje postoji izraelska sigurnosna kontrola. Za Palestince granični prijelazi predstavljaju utjelovljenje žurno nastale potrebe za vlastitim nadzorom, dok su pak za Izraelce oni artikulirali nov sigurnosni koncept koji je izravno, na kopnenoj razini, uspostavljao kontrolu palestinske populacije na novouspostavljenoj Palestinskoj Samoupravi. Arhitektura o kojoj su se obje strane složile odražava sporazum postignut u zadnjem taktu, upravo pred planiranim ceremonijom njegova potpisivanja u Bijeloj kući. Izraelci su trebali “biti odgovorni za sigurnost prijelaza, uključujući i terminal” (opisan kao veliki vojni kamp), kao i za pravo odlučivanja tko ima pravo prijeći granicu, a Palestinci su ga trebali nadzirati te su palestinske nacionalne oznake trebale biti jedine vidljive s dolazne strane.⁰²

- 01 Sporazum Gaza-Jerihon, aneks I: Protokol o povlačenju izraelskih vojnih snaga i sigurnosni uvjeti, članak X: Prolazi, <http://telaviv.usembassy.gov/publish/peace/gjannex1.htm>. Tijekom perioda koje je u sporazumu navedeno kao “prijelazno”, Izrael je odgovoran za kopneni prijelaz između palestinskih teritorija i Egipta i Jordana, kao i (s nekim izmjenama) za terminal na morskom prijelazu Gaze (koji nikad nije izgrađen) kao i na svim palestinskim aerodromima (jedini palestinski aerodrom – Dahanieh u Gazi – bio je zatvoren i nakon toga bombardiran tijekom početka intifade 2000. godine).
- 02 Sporazum Gaza-Jerihon, aneks I, članak X, kluauzula 2.b.1.

Miki Kratsman. Palestinska kontrola putovnica na graničnom prijelazu Most Allenby, 1999. godine. Kratsman ovako opisuje kontekst ove fotografije: "Nakon što sam se smjestio iza ramena palestinskog policajca na granici želeći snimiti ovu fotografiju, odjednom sam čuo glasove iza mene koji su dovikivali: 'Zooz! Zooz!' ('Makni sel' na hebrejskom). Tek sam tada shvatio da se iza ogledala nalaze izraelski vojnici. Nakon što sam krenuo snimiti i drugu fotografiju ogledala, palestinski policajci bjesno su me izbacili iz terminala."

ziskog tornja činio se da evocira prototip svemirskog broda. A TV toranj nije samo karakteristična ikona glavnoga grada koja je simbolizirala osjećaj nadmoći Njemačke Demokratske Republike; mogao je i interferirati sa sustavima za komunikaciju na Tempelhof aerodromu Zapadnog Berlina. Arhitektonске bitke Hladnog rata ozbiljno su počele. Bitka silueta je na početku značila suparništvo gradskih krajolika i vizura razglednica Istočnog i Zapadnog Berlina, u kojem su obje strane proizvodile i promicale vlastiti arsenal spomenika. Ipak, stvari su se zaoštrole 1966. godine, kada je Axel Springer prijetio da će projicirati vijesti napisane svjetlom na izvanske zidove svoje devetnaest katova visoke Springer Hochhaus izdavačke kuće. To se moglo vidjeti s druge strane Zida u Istočnom Berlinu. Iako planovi za taj potencijalni prvi digitalni ekran na svijetu nisu uspjeli, propagandni rat je žurno nastavljen. Springer Hochhaus je igrao ključnu ulogu u tom ratu i to ne samo sa svojom projekcijskom opremom. Čak su i polaganje kamena temeljca 1959. godine, propagandisti Hladnoga rata smatrali gestom zastrašivanja. U to doba, političari, uključujući Willyja Brandta – gradonačelnika Zapadnog Berlina i dobrog Springrova prijatelja – snažno su podupirali provokativnu gestu gradnje visoke izdavačke kuće i njezinog namjernog smještanja uz crtu razdvajanja Istočnog i Zapadnog Berlina. Izvorni plan oblaganja zgrade informacijama – koncept romana, koji je navodjeno modernu ekran-fasadu postmoderne arhitekture – ipak je odbačen u korist prekrivanja zlatno obojanim stakлом, potez zamišljen da projicira osjećaj Zapadnog obilja na Istok. Nije jasno je li izvorna ideja odbačena zbog istočnonjemačkog pritiska ili mogućeg povlačenja Springer-a. Jedini disidenti bili su Springerovi zaposlenici, čiji je pogled preko Zida na Istočni Berlin bio uništen narančastom bojom. Za Istok, međutim, prisutnost stotine novinara i sveprisutnih očiju svijeta skrivenih iza Springerova zrcalnog stakla nalikovalo je pogledu čuvara u panoptikumu. Stalnim promatranjem Zida i zrcaljenjem svoje distopiskske panorame na istočnonjemačko društvo, zgrada je uspješno vježbala subverzvnu formu pritiska na NDR. Kako bi povećao i proslavio Istočnu nelagodu, Springer je, kada je zgrada ustoličena, pozvao slavnog bečkog slikara Oskara Kokoschku da se privremeno smjesti na zadnjem katu i naslika pogled na Istočni Berlin. Za Springer-a, nije bilo dovoljno fotografirati 'ljudski zločin susjednog režima' poput novinara; želio je optužiti Istok sporoču, intenzitetom i strašcu slikanja. Kokoschkin slikarski stil glasovitog ekspresionističkog nasilja, bio je vrlo prikladan za taj zadatak. Grubim, bjesnim, mutnim linijama Kokoschka je prikazao Zid s promatračkim tornjevima u prednjem planu i fragmentiran, napoljeni Berlin u pozadini. Napetosti Hladnog rata zahtjevale su da Istok uzvrati na sličan način. Zgrade u blizini Zida su se otada

projektirale da budu barem devetnaest katova visoke, a za fasade se koristilo zrcalno staklo. Osim toga, država je odlučila smjestiti svoje visoke blokove stanova, poput onih na Leipziger Strasse, tako da djeluju kao 'drugi zid' koji će, nastanjen konformističkim članovima partije i birokratima, blokirati slike što dolaze sa Zapada ili barem skrivati njihov sadržaj od nezadovoljnijih stanovnika nove države. Nasuprot bezdušnim uredskim zgradama kapitalističkog gradskog središta, Leipziger Strasse je trebala biti javno središte gdje funkcije stanovanja i kulture supostojne na dobrobit građana. Izvorni prijedlozi iz 1969. za Leipziger Strasse predviđali su raznolike nizove visokih zdanja, od kojih bi najviše imale između dvadeset i dva i dvadeset i pet katova. Ti su prijedlozi 1970. postali žrtve prerađenih vodiča planiranja i ekonomskog plana, koji je specifikirao nove metode gradnje i korištenja montažnih panela iz WBS 70 serije (Wohnbauserie 1970). Dovršeni projekt uključivao je niz zgrada od osam do četrnaest katova i četiri zgrade s dvadeset i dva kata. Svi su oni inkorporirali kulturne i javne djelatnosti na nižim katovima i nudili atraktivne životne uvjete, dostupne na početku samo povlaštenima. Unatoč relativnom luksuzu što su ga uživali stanovnici duž linije Zida, neki od njih su iskoristili svoj smještaj da pobegnu iz zemlje na 'zmajevima' (hang-gliders) u vlastitoj izradi. Bez obzira na negativne pojedinosti, gradnja Leipziger Strasse ranih 1970-ih predstavljala je ogroman urbanistički potuhvat čija se veličina i značaj mogu usporediti s gradnjom Stalinalleea 1950-ih. Tijekom postojanja NDR, Berlin je uživao povlašteni položaj u centralno planiranom gospodarstvu zemlje, tako da glavni razlozi za odgodu građevinskih projektata u glavnome gradu nisu uvijek bili finansijski problemi. Iako se Berlin mogao razmetati impresivnom siluetom, punim nebodera i drugih vizualnih znakova, središnji toranj – koji je trebao biti zvijezda, atrakcija i model za tornjeve u drugim gradovima (čiji su projekti odgađani u nedogled), nikada nije realiziran. Godine 1973. projekt središnjeg tornja je reinterpretiran u dugu, vodoravnu kutiju nazvanu Palača Republike. Otvorena 1976., palača na Marx Engels Platzu je sjajila, građena poput nebodera da se nadmeće mondenom fasadom zlatno zrcalnog stakla. Umjesto sabiranja svih važnih državnih i stranačkih ustanova u jednu zgradu, kao što su to raniji modeli zagovarali, nova palača je projektirana kao višenamjenska javna zgrada koja je udomila i *Narodnu dvoranu* (People's Chamber) te njezinu glavnu sobu za sastanke. Vodoravna orijentacija palače oblikovana je da prizove formu i funkciju privremenog gledališta, koje je 1950. po prvi put poslužilo kao konačno određište nacionalnog slavlja. Međutim, dugačak balkon na zapadnoj strani palače samo je jednom korišten kao pozornica: prva vojna parada koja je pod njim prošla proizvela je toliko ispušnog plina

iz tenkova i drugih teških vozila da predstavnici Partije nisu mogli pozdravljati javnost sa svoje ugrađene govornice. Kao da je zgrada bila žrtva njihovih izvitoperenih i produženih ideja. Ipak, to nije bilo loše: kao Palača Republike, zgrada nije trebala reprezentativne parade; trebala je istinski živu javnost. I sve do zatvaranja, smatralo se da je Palača Republike takav javni forum koji je spojio zabavljачke sadržaje, određenu isključivost i dostupan luksuz. U jesen 1989., uoči 40-te godišnjice NDR, prosvjednici su se spontano sastali pred palačom, glasno zahtjevajući promjene. U tom su trenutku izbili u prvi plan simbolička moć zgrade kao 'Narodne Palače' i politički forum te izbrisali negdašnju simboličnost politiziranog prostora. Prosvjedi 1989., nedvojbeno važni kao i pobuna 17. lipnja 1953., okrenuli su kotač za puni krug. Prostor gdje je gomila ljudi godišnje opetovano izvodila revolucionarni mit, postao je mjesto proturevolucije. Podražavanje je preuzeo stvarnost i pomoglo promaknuti dinamiku koja se izdigla sa 'zemlje' da zaprijeti samoj državi. Državna složena politizacija svakodnevnog života proizvela je scenarij more, kojeg se uvijek bojala. Službeno promičući revolucionarnu gorljivost u političkom i teritorijalnom okolišu koji je virtualne 'revolucionarne', 'progresivne' stanovnike pretvorio u virtualne zatvorene, NDR je pomogla stvoriti neodrživo protuslovje koji će je na kraju uništiti. Na istoku, kako bi se nametnula izvršna moć države, grad se trebao planirati dinamično, tako da s jedne strane može promicati i sadržavati velike masovne proslave, državne rituale i okupljanja, a s druge optimizirati podređenost osobnog okoliša državnoj volji. No, iako je grad bio agitiran kao oblik nadzora stanovništa koje je živjelo u NDR, urbanizam istočnog dijela grada dobivao je poticaje od praksi planiranja Savezne Republike. S padom Zida ideološke napetosti i ritmovi urbanizma na bivšem su istoku propali i svakodnevno blijedili. Zgrade i urbana struktura, odstranjeni i deformirani, izgubili su svoju ritmičku i agitirajuću moć. Međutim, kao što je novija urbana povijest ujedinjene Njemačke pokazala, istok i zapad još uvijek nisu izjednačeni u arhitektonskoj trci u naoružanju.

Tekst preuzet iz magazina *Site* 2005 (Štokholm),
www.sitemagazine.net